

TARİH ÖNÜNDE DEVRİM

Bu yazının yayınlandığı 1943 yıllarında Ankara Üniversitesinde Sosyoloji doçenti olarak çalışan Behice Boran Cumhuriyet devrimine toplumbilim açısından bakarak tarih ve devrim kavramları üstüne tanımlamalar yapıyor. Özellikle Millî Kurtuluş savaşımızı emperyalist batıya karşı yaptığımızı hatırlatan Behice Boran, 1923'ün tarihsel değerlerini araştırırken batıya yönelme amaçlarının bilinç kazanması düşünüsünü savunuyor. [Derginin notu]

Osmanlı İmparatorluğu, bütün bir asır boyunca Şarkla Garp arasında bocaladıktan, ve Garbın tazyikine karşı cılız tedbirlerle karşı koymağa çabaladıktan sonra Birinci Cihan Harbinin sonunda doğrudan doğruya bir müstemleke olmak yoluna girmiş görünüyordu; fakat bir asırdan beri devam eden garplılaşma hareketi ve beliren mukavemet hamlesi tesirsiz kalmamıştı; devletin mekanizması çökmekle beraber Garp emperyalizmine karşı koyma kuvveti zayıflamamıştı. Osmanlı İmparatorluğu rejimi eskimiş, artık işe yaramaz bir kabuk gibi yolun kıyısına bırakıldı ve o kabuk içerisinde belirip gelişmiş olan kuvvetler kabuğu sıyrıp attıktan sonra, İstiklâl Savaşı ile Garp emperyalizmine karşı koymağa devam ettiler ve kazandılar. Atatürk'ün büyüklüğü, cemiyetin kendi şartlarından, milletten gelen bu mukavemet ve mücadele hamlesini görebilmesinde ve onu müessir bir surette teşkilâtlandırabilmesindedir.

Garp emperyalizminin zorlayarak açtığı cemiyetlerde garplılaşma hareketleri her memleketin kendi iç şartlarına, tarihî seyrinin icaplarına göre farklılıklar gösterir. Garplılaşmayı, “Garbî taklit etmek” suretinde anlamak yanlıştır; böyle bir iradede “taklit” kelime ve mefhumu ile kastedilen hadise yanı sosyal mahsullerin (cemiyet şekillerinin, kanunların, örflerin, âdetlerin, muaşeret kaidelerinin, inançların, şevklerin ilh.) bir cemiyetten diğerine geçmesi, yayılması hâdisesi, sosyal determinizmi olan bir hâdisedir. Hangi şeyler bir cemiyetten diğerine geçecek ve geçtiği cemiyette bu sosyal mahsuller ne gibi değişikliklere uğrayarak yeni bir kalıp alacak? Bunu, o iki cemiyetin tekamül seviyesi, ikisi arasındaki münasebet şekli, yayılmanın yer aldığı cemiyetin iç şartları ve onun bu yayılma karşısında aldığı vaziyet, yaptığı tepkiler tayin eder. Bu yayılma, pasif bir taklit hadisesi değildir. Osmanlı cemiyeti, Garbın tazyikine ve Garptan gelen iktisadî, siyasî ve kültürel tesirlere karşı nasıl vaziyet aldı? Merkezî bir feodalite ve bunun için de aynı zamanda askerî bir devlet teşkilâtı olması dolayısı ile ilk mühim tepkiyi askeri sahada gösterdi: orduyu ıslâh ile işe başladı; sonra bu Garp örneğindeki orduya zabıt, mühendis, tabip ve cerrah yetiştirmek için bu meslek erbabını yetiştirecek mektepleri açtı. Bu mekteplere ve devletin mülkî teşkilâtına memur yetiştirmek üzere ilk ve orta tedrisatı ele aldı. Askerî teşkilâtтан biraz sonra ve onunla birlikte devletin mülkî teşkilâtını da Garp örneğine uydurmağa gayret etti. Görülüyor ki Osmanlı cemiyetinde garplılaşma hareketi tepeden ve merkezden, cemiyet yapısının en üst kısmından başlıyordu.

Bunlar, sıkışık vaziyetler karşısında alınmış acil, parçalı tedbirlerdi; Osmanlı devlet ricali ve etrafındaki zamanın münevver zümresi İmparatorluğun bünyesine dokunmuyorlardı; Tanzimattan itibaren yapılan ıslahat hareketlerinin memleketi kalkındırmak ve garplılaştırmaktaki kısırlığını bu noktada araştırmak icap eder. Bununla beraber, on dokuzuncu asır boyunca Osmanlı İmparatorluğunun bünyesinde, yapısında değişimler meydana gelmiyor değildi; zaten her ne yoldan girilmiş olursa olsun, cemiyet yapısının üst ve dış kısmında yapılan değişimler, ancak asıl temelde olan değişikliklerle desteklendiği takdirde ve nisbette sürekli olur; hızlı ve pek verimli olmamakla beraber, garplılaştırma hareketleri yeralıyor ve İmparatorluk değişiyordu, demek ki bunlara muvazî olarak iktisadî ve sosyal bünyede de değişimler oluyordu. Yalnız, bu iktisadî ve sosyal yapıdaki değişimler Osmanlı Devletinin “ıslâhat” hareketleri ile meydana gelmiyordu; bunlar, Garbın, imparatorluğu kendi iktisadî çevresine almak teşebbüsünden doğuyordu. Osmanlı devleti, cemiyetin feodal iktisat sistemine, toprak münasebetlerine, ziraatine dokunmuyordu; bunlar Garp kapitalizminin müdahalesi ile değişiyordu; garp kapitalizmi ise, İmparatorluğun kalkınması ve kuvvetlenmesi için gerektiği şekilde değil, kendi işine elverdiği şekilde imparatorluğun bünyesini değiştiriyordu. Garp kapitalizmi imparatorluğu, kendi emtiası için bir Pazar ve sanayii için ham madde ve şehirleri için gıda maddeleri kaynağı olarak kullanıyor ve daha da kullanmak istiyordu; Garpla bu çeşit bir iktisadi münasebet imparatorluğun feodal ziraat sistemini içinden yıkıyordu. Osmanlı rejiminde, diğer feodal rejimlerde olduğu gibi, her kasaba ve civarındaki ziraî mıntika büyük mikyasta kendine yeter, kapalı birer birlik teşkil ediyordu; istihsal edilen maddelerin bir kısmı saray ve ordu için İstanbula gönderilir, fakat mıntikanın kendi ihtiyaçları evvelâ temin edilmeden başka kasabalara mal gönderilmesine müsaade edilmezdi. Halbuki Garp kapitalizmi ile olan münasebette bu mahalî kendine-yeterlik kırılıyor, garbın sanayii ile imparatorluğun ziraati arasında bir işbölümü, karşılıklı mübadele (bu mübadele daima sanayi memleketinin lehine olarak) kuruluyordu.

İmparatorlukta ziraî mıntikalar yavaş yavaş geçim istidadından çıkarak, piyasa için istihsalde bulunan mıntikalar haline geldiler; emtia ve para ekonomisine girmeğe başladılar. İmparatorluk sınırları içinde emtianın ve tüccarların hareketlerini sağlamlamak için Garp İmparatorlukta demir yolları kuruyor, limanlar arasında taşıt temin ediyor, telgraf ve posta sistemleri kuruyor, bankalar açıyordu; tüccarın ve malının siyanetini Sultandan talep ediyordu. Böylece Garp, bir taraftan İmparatorluğu emtiası için bir Pazar, gıda maddeleri ve iptidaî maddeler için de bir kaynak olarak kullanıyor, diğer taraftan memleketin iktisadî ve siyasi hayatına doğrudan doğruya müdahale ediyordu. Ticaretin ardından sermayesini de memlekete sokarak muhtelif iktisadî kaynakları inhisarına alıyor, memleketi ve halkı istismar ediyor, millî sermayenin inkişafına engel oluyor, iktisadî bünyemizin ve neticede siyasi hâkimiyetimizin zayıf düşmesine sebep oluyordu.

Bu hâdiseleri, Garbın zoru ile meydana geldikleri için, bizim bünyemizle alâkası olmıyan ekleme hareketler olarak görmek vaziyeti yanlış anlamak ve tahlil etmek olur. Bu demir yolları, vapurlar, telgraf ve posta sistemleri, bankalar bizim topraklarımız üzerinde, bizim cemiyetimizde iş gördükleri için memleketin sosyal durumu

üzerinde tesir etmemiş olmaları imkânsızdır; hariçten sokulmuş ve küçük mikyasta da olsa, bu yollar, trenler, vapurlar ilh. bizim iktisadî bünyemizin bir parçası ve daha geniş bünyeye tesir eden amillerdi. İkincisi, Garp sermayesi ile kurulmuş olsalar bile işletmekte devam etmeleri için sermayedara kâr temin etmeleri lâzımdı, bu kâr ise Türk köylüsünün, Türk halkının emeğinden geliyordu. Binaenaleyh gerek doğurdıkları neticeler, gerek tutunmalarının mümkün kılan şartlar bakımından bu teknik ve iktisadî gelişmeler bizim cemiyetimizin yapısına geçmiş değişimlerdi. Yalnız-ve bu çok mühim bir noktadır- bu bünye değişiklikleri, daha yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, memleketin gelişmesine ve kalkınmasına matuf, Osmanlı devleti tarafından yapılan şeyler değildi; bilâkis, memleketin gittikçe Garbın iktisadî ve siyasî hâkimiyetine girmesini gerektiren, Garbın, kendi menfaatleri uğrunda giriştiği işlerden doğan bünye değişimleri idi. Cumhuriyet rejiminin en büyük başarılarından biri, Garbın içyapımıza müdahalesini ifade eden kapitülasyonları kaldırması ve iktisadî devletçilik prensibini benimseyerek devletin iliğini kemiren ecnebî sermayesini tasfiye etmesidir. Bu son harp yıllarının tecrübeleri, doğurduğu şartlar, devletçilik prensibinin ne kadar isabetli olduğunu bugün bir kere daha göstermiş oluyor.

Feodal ziraat sisteminin ve toprak münasebetlerinin değişmesi ile büyük toprak sahibi eski bey, paşa, ağa ailelerinin de sosyal mevkii sarsılmış ve yer yer çökmüştür, feodal toprak işletimi bazı mıntıkalarda, zamanla büsbütün inkiraza mahkûm bakiyeler halinde kalmıştır. Kapitalist Garp memleketleri ile ticaretin gelişmesi imparatorluk dahilinde bir ihracat tüccarları zümresi yaratmış ve onu gittikçe kuvvetlendirmiştir; bu ticaret önceleri tamamı ile azınlıkların elinde idi, sonraları, bilhassa istiklâl savaşından sonra, azınlıkların ticarî durumu zayıflamış, iç ticaretin daha büyük bir kısmı olmak üzere, dış ticaretin de bir kısmı azınlıkların elinden çıkmıştır. İmparatorlukta Garp örneğine göre açılan askerî ve mülkî mektepler Garptan gelen fikirlerin yayılmasına hizmet etmiş, az çok Garp fikir ve duyusharını almış, gözleri Garba çevrilmiş münevver-asker-memur bir zümre meydana gelmiştir; kasaba eşrafının, zenginlerinin, hattâ esnafının çocukları bu mekteplerden faydalıyor ve yeni zümreye giriyorlardı. Sultanın müstebit idaresini tenkit eden, ona karış koyan, nihayet meşrutiyeti ilân eden, sonra da, Kurtuluş savaşında, köylü ve halk kütlelerinin mücadelesine öncülük eden zümre, bu şehirli-münevver-asker-memur zümresi idi; arkasından da kasaba eşrafı, esnafı, hattâ zenaatkârı zümresi vardı. Cumhuriyetin ilânından sonra, Osmanlı İmparatorluğundaki duruma nisbetle, ticaret ve sanayi zümreleri daha da gelişmiştir. Bununla beraber, memleket hâlâ esas itibarı ile ziraat memleketi olduğundan toprak sahibi zümre daha kalabalık bir zümredir. Cumhuriyet devrinde garplılaşıma hareketi çok daha hızlanmış ve şuurlanmıştır; şehirler halkının ve bilhassa üst ve orta tabakaların hayat şartları ve tarzları süratle Garptaki mukabil durumdaki nüfuz zümrelerinin hayat tarzına uygun bir şekil almıştır.

İktisatta ve nüfusun sosyal organizasyonunda husule gelen değişimler, siyasî teşkilâtta, devlet sisteminde de kendini gösterdi. Padişahın kendi çiftliği gibi idare ettiği şahsî, keyfî bir idare sisteminden daha geniş nüfuz zümrelerine dayanan, gayrı şahsî kanunlarla işliyen modern manâda bir devlet sistemine doğru gidildi. Teb'anın malının ve canının masuniyetini ilân eden fermanlar, ilk ve ikinci meşru-

tiyet teşebbüsleri ve nihayet Saltanatın ilgası ve Cumhuriyetin ilânı bu siyasî tekev-vünde başlıca merhalelerdir.

İstiklâl Savaşı ve Cumhuriyetin kuruluşu, böyle uzun bir hazırlık ve gelişme dev-resinin tamamlayıcı bir merhalesidir. Bir asırdan fazla bir zamandanberi biriken gelişmeler nihayet muayyen bir dereceyi bulduktan sonra ve harp sonu şartları al-tında millette mukavemet ve mücadele hamlesi şiddetlenince, gelişme vetiresi bir-den, süratli, büyük sosyal değişimler halinde kendini gösterdi, Cumhuriyet İnkılâbı dediğimiz, cemiyet nizamını değiştiren işler başarıldı; bugünkü ve yarınki nesillere düşen vazife inkılâbı durdurmamak, sanayileşme, sınaî kalkınma, halkçı rejimi ge-lişme yolunda, dünyanın hür, halkçı ileri cemiyetleri ile birlikte ilerlemektir.

Cumhuriyetin ilânı ile garplılaşıma ve değişme hareketi hızlandı ve Osmanlı İmparatorluğundakinden farklı belirtiler gösterdi. İktisadî meseleler ön plânda yer almağa başladı. Atatürk'ün devletçilik siyaseti, millî sermayenin gelişmesi, memle-kette yabancı sermayenin temellerini sarstı, iktisadımızdaki hâkim nüfuzunu kırdı, millî sanayinin kurulmasına ve birçok yeni iş sahalarının belirmesine yol açarak millî sermayenin terakümünü süratlendirdi. Garp iktisadının tekniği ve organizas-yonu artık Garp devletleri tarafından değil, devletin kendisi tarafından memlekete sokulup tatbik edildi; demir yolları, fabrikalar, maden işletmeleri, radyo merkezleri, bankalar, şirketler kuruldu. Cumhuriyet devrinde kültür hareketlerinde de farklılık görülüyor; cumhuriyetin kurulmasından sonra Şarkla Garbı telif etmek teşebbüsü büyük mikyasta bırakıldı; İslâmî ananeler ve zihniyet hâkim mevkiini kaybetti; Gar-bın zihniyetinin, sanatının, edebiyatının, ilminin memlekette yayılması, mektepler, kitaplar, gazeteler, radyo, tiyatro ve konserle sağlandı. Artık Şark kültürü ile Garp medeniyetini telif etmek değil, fakat Garp medeniyeti ve kültürü içinde kendi kül-türümüzü yaratmak, edebiyatımızı, sanatımızı, ilmî hayatımızı geliştirmek endişesi hâkim oldu.

Cumhuriyetin kurulmasıyla cemiyetin muhtelif sahalarında başarılan işler mü-him ve büyük olmakla beraber bu işlerle inkılap tamamlanmış değildir. Cemiye-timizin yapısını değiştiren sosyal hareketler, seyri daha da şiddetlenerek devam etmek iztiarındadır. Sanayileşme yolunun, bilhassa ağır sanayiin kurulması işinin daha başlarındayız. Ziraat kalkınması davâmız, günün en mühim meselelerinden biri olarak duruyor. Ziraî ve sınaî istihsal şartları arasındaki farklar ve her ikisinin problemlerini, her ikisini de içine alıp meselelerini çözebilecek ihatalı, ileri bir or-ganizasyonla halletmek mecburiyetindeyiz. Kültür alanında yapılacak işler de bu-günkü ve yarınki nesillerin enerjisini tamamı ile alacak kadar büyüktür; ilim, sanat edebiyat sahasındaki yeni gelişmeler daha emekleme safhasındadır. Şimdiye kadar aşılın mesafelere bakarak, bundan sonra da müşkillerin aşılabacağına, dünyanın ileri gidişine biz de katılarak ileri bir cemiyete doğru geliştireceğimize inanıyoruz. Memle-ketin inkılâp yolunda ilerlemesi davası bir taraftan teknik, bir taraftan organizasyon meselelerinin hallini icabettiriyor. Diğer taraftan, içinde bulunduğumuz dünya ce-miyetleri ailesi de büyük bir değişme devresi geçiriyor, daha ileri, daha halkçı, refah şartları halk arasında daha yaygın bir cemiyet şekline doğru değişiyor: fakat bu de-ğişme, sarsıntısız, kendiliğinden değil, ileri kuvvetlerin geri kuvvetlerle mücadelesi ile oluyor. Biz Garplılaşıma hareketimize devam ederken, Garbın bu iki zıt kuvvet

ve cereyanından ileri olanı benimsemek, Garbın artık ardından bıraktığı örneklerle göre değil, aldığı yeni ve ileri istikametlere doğru gidişimizi ayarlamak mevkiindeyiz. Kendi şartlarımıza ve ihtiyacımıza uygun olarak Garbın teknik ve kültüründen faydalanırken, Garbın tek, mütecanis bir bütün olmadığını, orada da ileri hamleler yanında gerici hareketler bulunduğunu, yeni unsurlar yanında eskiden kalma köhneleşmiş kıymetler, fikirler, organizasyon şekilleri bulunduğunu daima hatırlamamız gerekiyor. Hangi Garp? sualine cevap vermek vaziyeti ile karşılaşılıyor ve cevabımızı verirken daima ileri olanın, daha büyük refaha, hürriyete ve halkçı rejime götürecektir olanın tarafında yer alacağız, zira cumhuriyetimizin yaşaması, gelişmesi, refah ve kültür seviyesi yüksek bir cemiyet durumuna erişmesi ancak yeryüzünde ileri fikirlerin, demokrasi ruhunun yaşaması ve gelişmesi ile kabildir. Kendimizi bugünkü dünya hâdiseleri ile ilgisiz düşünmek büyük bir hata olur; cumhuriyetimizin mukadderatı ve onun yirmi yıllık kazançlarının korunması ve yeni hamleler yapılması, bütün milletlerin mukadderatını tayin edecek olan bugünkü cihanşümul olaylarla sıkı sıkıya bağlıdır; bu mukadderatın, hür insanların ve milletlerin müsavî sosyal ve siyasî şartlar altında, sulh içinde yaşayacağı ışıklı, ileri istikamette olmasına çalışmak, ödevlerimizin başında geliyor.

Ataç, Sayı 7, Aralık 1962